

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КРИВОРІЗЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ТРАНСПОРТНО-МЕТАЛУРГІЙНИЙ
ЛІЦЕЙ

Матеріали на 2 етап обласного конкурсу:
«Профорієнтатор року»

Номінація:

«ПРОЕКТНА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ».

Виконала: МАЙСТЕР ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ
КРИВОРІЗЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО ТРАНСПОРТНО-
МЕТАЛУРГІЙНОГО ЛІЦЕЮ.

Полохало Олена Анатоліївна

ТЕМА: «ПРОЕКТНА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКАЛАДАХ.....	8
1.1. Суть, завдання та основні принципи професійної орієнтації.....	8
1.2. Професія як основне поняття профорієнтаційної роботи.....	10
1.3.Ефективність професійної орієнтації для дітей ПТНЗ.....	14
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙСТРА В КРИВОРІЗЬКОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ ТРАНСПОРТНО- МЕТАЛУРГІНОМУ ЛІЦЕЇ	18
2.1 Дослідження особистісних характеристик допрофесійної підготовки в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї	18
2.2 Тренінги професійного самовизначення для старшокласників.....	24
2.3 Методики й емпірична база дослідження.....	34
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48

ВСТУП

Тема проекту «ПРОЕКТНА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ» присвячена дослідженню проблематики профорієнтаційної роботи у виховній діяльності учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею.

Актуальність пропонованого дослідження обумовлена теоретичним і практичним значенням питання профорієнтації, визначається тим, що він є частиною більше загальної проблеми - проблеми наукового керування соціальними процесами - з усіма наслідками, що випливають звідси.

Практичне соціально-педагогічне значення цього питання визначається наступною обставиною. Існує значна невідповідність між об'єктивною потребою суспільства в припливі молоді робочої сили (у виробництво, будівництво, сферу обслуговування) і професійною спрямованістю молоді, що прагне лише в обмежене коло навчальних закладів. Звідси - ряд небажаних наслідків (економічних, моральних, психоневрологічних).

Має місце й невідповідність між вимогами професії, що обирає випадково, і особистими якостями людини. Це створює незадоволеність працею, перешкоджає розвитку особистості, викликає плинність робочої сили й ряд інших небажаних ефектів. Ця друга обставина є перешкодою для здійснення принципу «Від кожного по здатностям...».

Мотиви вибору професії, як відомо із численних психологічних, педагогічних і соціологічних робіт, детерміновані поруч більш-менш керованих факторів - системою ідеологічних впливів, впливом школи, сім'ї, економічними і юридичними факторами, співвідношенням відповідності або невідповідності своїх особистих якостей вимогам тієї або іншої професії. Однак по ряду обставин ці фактори діють почасти стихійно, і в результаті молодь виявляється дезорієнтованою - прагне в основному опанувати вкрай обмеженим колом «інтелігентних» або «романтичних» професій, не підозрюючи про багатьох таких професіях, які могли б бути не менш

привабливими. Додаткові труднощі в самовизначенні підлітків становлять глобальні процеси в зміні типів суспільства: індустріальне - постіндустріальне - інформаційне, що веде до появи нових професійних груп і відповідно потреб на ринку праці.

Таким чином, вибір професії в існуючих умовах аж ніяк не завжди є свідомим і вільним (якщо під волею розуміти усвідомлену необхідність). Виникає завдання побудувати таку систему профорієнтаційних методик вибору професії, що допоможе учнем у їхньому самовизначенні або, точніше кажучи, істотно реконструювати, раціоналізувати традиційно сформовану систему.

З аналізу треба - проблема профорієнтації є багатоаспектною і комплексною, тобто вимагає участі не тільки багатьох, але й дуже різних фахівців.

Необхідність профорієнтаційної діяльності як ніколи актуальна в нових економічних умовах. Висока вартість позабюджетного навчання змушує задуматися про доцільність ресурсовкладень у те або інше утворення. Можливість відбору спеціальності, який збираєшся присвятити своє життя повинна проводитися грамотно й усвідомлено, а не на основі рекламних компаній Вузів.

У ході реалізації проекту вирішується ряд завдань:

- аналіз результатів роботи за поточний рік;
- вивчення групи профорієнтаційних тренінгів, адаптація, методика впровадження в практику роботи;
- пропозиції по вдосконаленню методів роботи в області профконсультації старшокласників, які планують вчитись в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї.

Проект складається із двох розділі:

- перший розділ є технологією індивідуальної роботи з оптантом, містить метод дослідження професійного самовизначення учнів, приводить

аналітичний звіт проведеного дослідження з розробленої методики в порівняльній динаміці;

– другий розділ присвячений інноваційній розробці, що включає в себе апробування програмного продукту для комплексної оцінки особистості в плані її профорієнтації згідний типологічних характеристик, адаптації комплексного дослідження особистості для масового застосування шляхом розробки карт комплексного дослідження інтелекту людини із гнучкою профорієнтацією.

Обґрунтування бази проектування

У Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї проходять професійну підготовку щорічно більше 800 школярів, проводить навчання по профілях:

- (електрогазозварник)
- (слюсар з ремонту автомобілів)
- (машиніст екскаватору)
- (провідник пасажирського вагону)
- (машиніст електровозу)
- (машиніст тепловозу)
- (обмотувальник елементів електричних машин)

Мета проекту. Формування відповідального відношення старшокласників до вибору професійного шляху через розширення границь самопізнання й одержання інформації про світ професій, впровадження нових методичних розробок.

Завдання роботи:

- аналіз проблем профорієнтації, вибір методу дослідження (способу, технології);
- адаптація, розробка плану й методики проведення тренінгів професійного самовизначення для підлітків;

- розробка речень по здійсненню професійного росту, перспективні напрямки інтеграції діяльності кабінету психолога й кабінету профорієнтації в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї;

- розробка опитних карт і технологія застосування програмного Інтернет комплексу тестування інтелекту людини із гнучкою профорієнтацією в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї;

- впровадження розроблених методик.

Предмет дослідження – процес профорієнтації особистості підлітків.

Практична значимість теперішнього дослідження полягає в тому, що в проекті розроблені й обґрунтовані практичні підходи до вдосконалення політики профорієнтаційного тестування, пропонується багатоаспектне охоплення школярів випускних класів міста.

На жаль, проблемам профорієнтації в літературі приділений не так вуж багато уваги. Психологічному профконсультуванню присвячене велика кількість статей у періодичній літературі, але фундаментальних праць що описують профконсультацію досить мало. З авторів таких досліджень хотілося б відзначити: Авдучевскую Е.П., Араканцеву Т.А. «Проблема юнацького самовизначення в практиці шкільної психологічної служби», «Життєві перспективи особистості»; Овчаровой Р.В. «Довідкова книга шкільного психолога», Забродіна Ю.М. «Розвиток людини в соціальній ситуації, що змінюється (проблеми психологічної теорії й практики)»; Климова Е.А. «Введення в психологію праці»; Лишина О.В. «Психологічні умови становлення особистості підлітка і юнаки в обстановці соціальної кризи»; Пряжникова Н.С. «Професійне й особистісне самовизначення», «Психологічний зміст праці»; Флоровской Г.С., Флоровского С.Ю. «Особистісна пристосованість представників різних професійних типів психологічної індивідуальності» й «Професійна спрямованість як, що опосередковує фактора, суб'єктивної соціально-психологічної інтегрованості старшокласників» - які надали мені неоціненну допомогу в процесі

написання теперішнього педагогічного проекту. Додатково я використала практичні праці наступних авторів: Климова Е.А. (Особиста професійна перспектива ЛПП), Овчаровой Р.В. (програма профориентационного тестування), И. Кабіною, Т. Радзик (Я в світі професій), Самоукиной Н.В. (перші кроки шкільного психолога), Койнова Р.С. (програма тестування особистості із гнучкою профорієнтацією) і багатьох інших.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКАЛАДАХ

1.1. Суть, завдання та основні принципи професійної орієнтації

Професійна орієнтація – це комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності. Профорієнтаційна робота сприяє цілеспрямованому розвитку здібностей і талантів людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереженню здоров'я і виступає одним із найважливіших елементів державної політики у сфері соціального захисту та зайнятості населення. Така діяльність забезпечує ефективне використання трудового потенціалу особи, сприяє підвищенню її соціальної та професійної мобільності, відіграє значну роль у профілактиці вимушеного безробіття. Профорієнтаційні заходи стимулюють пошук людиною найефективніших засобів підвищення свого професійно-кваліфікаційного рівня, розвиток соціально-економічної ініціативи, інтелектуальної та трудової незалежності.

Основним об'єктом профорієнтаційної діяльності є зайняте та незайняте населення, в тому числі молодь, що навчається, вивільнювані працівники та особи з обмеженою працездатністю.

Головною метою профорієнтаційної роботи є сприяння специфічними методами посиленню конкурентоспроможності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення. Крім того, важливими завданнями профорієнтації є виховання у молодих людей любові до різних видів праці, створення умов для продуктивної праці та перевірки на практиці

своїх здібностей, вивчення, формування та розвиток інтересів, нахилів та здібностей молодих людей, ознайомлення їх з найбільш поширеними професіями та професіями, які найбільше відповідають інтересам молоді тощо.

Важливою умовою ефективності системи профорієнтаційної роботи є наступність окремих її етапів, на кожному з яких профорієнтація має свої завдання, свої методи:

1) профорієнтаційна робота у школі. Основне завдання профорієнтації на цьому етапі – професійна просвіта та визначення здібностей і професійних намірів учнів;

2) профорієнтаційна робота у позашкільних навчальних закладах. Для цього етапу характерна систематизація досвіду, знань, умінь, навичок, набутих на першому етапі;

3) профорієнтаційна робота у професійному середовищі. Її особливістю є, насамперед, професійна адаптація.

В основу профорієнтаційної діяльності покладені наступні принципи:

- комплексний характер профорієнтаційних послуг: організація профорієнтаційної діяльності повинна здійснюватись в соціально-економічному, психолого-педагогічному, медико-фізіологічному та професійному напрямках для забезпечення різнобічної готовності молодої людини до вибору професії;

- узгодження інтересів особи та суспільства через ринок праці;

- діяльнісний підхід до визначення професійної придатності;

- рівні можливості отримання профорієнтаційних послуг громадянами України та громадянами іноземних громадян, з якими Україна має відповідні угоди, незалежно від місця роботи чи навчання, віку, статі, національності, релігійних переконань;

- доступність професійної та іншої інформації стосовно можливостей вибору чи зміни професії, форм навчання та працевлаштування;

- добровільність і безкоштовність отримання профорієнтаційних послуг усіма групами населення на гарантованому державному рівні;
- конфіденційний і рекомендований характер висновків профконсультацій і профдобору, додержання працівниками профорієнтаційних норм професійної етики;
- взаємозв'язок школи, сім'ї, виробництва і громадськості в здійсненні профорієнтаційних заходів;
- систематичність і наступність у профорієнтації: необхідність проведення профорієнтаційної роботи з I по випускний клас школи, за умови обов'язкової спадкоємності цієї роботи з класу в клас.

Основні підходи до проведення профорієнтаційної діяльності:

- соціально-економічний підхід передбачає аналіз потреб суспільства в різних професіях, з'ясування їх перспектив у трудових ресурсах. Робота за покликанням забезпечує максимальну віддачу працівника і, відповідно, дає кращий економічний ефект.
- психофізіологічний підхід передбачає забезпечення вибору такої професії, яка максимально відповідає психофізіологічним характеристикам людини.
- психолого-педагогічний підхід включає виховання в учнів любові до праці, формування інтересу до майбутньої професії.

1.2. Професія як основне поняття профорієнтаційної роботи

Професія (лат. *professio*, від *profiteor*–проголошую своєю справою) – офіційно вказане заняття, спеціальність; вид трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і, зазвичай, є джерелом існування.

Професіологія – галузь науки, завданнями якої є опис професій чи спеціальностей, основних вимог, які вони висувають до людини, її психофізіологічних і фізичних якостей.

Професіографія – одна із важливих галузей професіології, яка вивчає професійну діяльність людей.

Професії діляться на спеціальності, наприклад, професія – вчитель, спеціальність – вчитель іноземної мови. Із зміною засобів виробництва, розподілом праці професії постійно змінюються. Одні професії зникають, інші з'являються (програміст). Науково-технічний прогрес змінює характер праці, вдосконалює знаряддя праці, змінює й сам предмет праці, внаслідок чого з'являється багато подібних професій. Це викликало необхідність класифікації (групування) професій.

Класифікація професій (за Климовим) побудована із врахуванням чотирьох кваліфікаційних ознак:

- 1) предмет праці;
- 2) цілі праці;
- 3) знаряддя праці;
- 4) умови праці.

У класифікації професій за предметом праці виділяють 5 типів предметів праці, з якими людина взаємодіє в процесі роботи:

– людина-природа (земля, вода) – людина-жива природа, людина-нежива природа

Підтипи:

- Вивчення, дослідження, аналіз стану, умов життя рослин і тварин: агроном, овочезнавець, мікробіолог.

- Догляд за рослинами і тваринами: зоотехнік, пасічник, ветеринар.

- Профілактика захворювання рослин, тварин, боротьба з шкідниками і збудниками хвороб: мікробіолог, агрохімік.

– людина-техніка (машини, механізми)

Підтипи:

- Створення складних технічних пристроїв: токар.

- Монтаж пристроїв: монтажник, машиніст автокрана.

- Експлуатація технічних засобів: водій, моторист, машиніст.

- Ремонт технічних пристроїв: слюсар, наладчик.

– людина-людина (людина, група людей)

Підтипи:

- Медичне обслуговування: лікар, фельдшер, медсестра і т. д.
- Виховання та навчання: майстер ПТУ, лектор, вчитель, тренер, хореограф.

- Побутове обслуговування: телефоніст, офіціант, водій таксі, бібліотекар, продавець, стюардеса.

- Інформаційне обслуговування: діловод, екскурсвод, журналіст.

- Захист суспільства та держави: слідчий, юрист, дільничний інспектор.

– людина-знакова система (умовні знаки)

Підтипи:

- Тексти на рідній та іноземних мовах: коректор, бібліотекар, друкар, копіювальник.

- Цифри, формули, таблиці: програміст, економіст, касир.

- Креслення, карти, схеми: кресляр, інженер, технолог, архітектор.

- Звукові сигнали: штурман, радист.

– людина-художній образ (твори літератури, мистецтва)

Підтипи:

- Створення, проектування, моделювання художніх творів: композитор, модельєр, закрійник, інженер-технолог, архітектор, скульптор, мистецтвознавець.

- Відтворення, виготовлення виробів за ескізом, зразком в єдиному екземплярі: ювелір, живописець, реставратор.

- Відтворення, копіювання художніх виробів, творів: граверний майстер, живописець, актор.

Класифікація професій за цілями праці враховує співпадання суб'єктивних і об'єктивних цілей, коли уявний образ результату праці у свідомості людини співпадає з тим, чого від неї вимагає суспільство.

Розрізняють 3 види цілей праці:

- гностичні (пізнавальні) – професія контролера якості товару;
- перетворюючі – професія маляра;
- творчі – професія перукаря.

Класифікація професій за засобами праці включає 4 групи засобів праці:

- 1) ручні і механізовані;
- 2) машини й механізми з ручним управлінням;
- 3) автоматизовані та автоматичні;
- 4) функціональні (жести, міміка).

Професіограма – це вичерпне описання особливостей певної професії, де розкривається зміст професійної діяльності, а також вимоги, які ставить професія до людини. Професіограма включає:

- загальну характеристику професії: її значення, спеціальності, перспективи розвитку професії;
- опис трудового процесу, змісту роботи, яка виконується: основні професійні обов'язки, знаряддя праці, робоче місце, продукція, труднощі і можливі помилки в роботі;
- санітарно-гігієнічні умови праці: мікрокліматичні умови праці (робота в приміщенні або на повітрі, освітлення, температура та ін.), режим і ритм праці (монотонність праці, вільний час, відпустка...), медичні протипоказання;
- психофізіологічні вимоги професії до людини: характеристика різних видів сприйняття у професійній діяльності (гострота зору, слуху...), моторні характеристики (координація рухів, швидкість реакції...), інтелектуальна сфера (особливості уваги, пам'яті, спостереження, мислення), емоційно-вольові якості особистості (самовладання, витривалість–психічна і фізична, врівноваженість, зібраність, рішучість), ділові якості (ініціативність, самостійність, організованість, почуття відповідальності, адекватна самооцінка), моральні якості (чесність, тактовність, чуйність, доброзичливість);

- необхідні знання,
- необхідні вміння та навички;
- дані про професійну підготовку: перелік навчальних закладів, де можна отримати цю професію, умови вступу, зміст підготовки, перспективи працевлаштування та професійного зростання, оплата праці.

Частиною професіограми є психограма – сукупність вимог, поставлених до психіки людини, тобто перелік необхідних даному професіоналу здібностей.

1.3.Ефективність професійної орієнтації для дітей ПТНЗ

Необхідним компонентом будь-якої системи професійної орієнтації є зворотний зв'язок, що забезпечує надійну й достовірну оцінку ефективності профорієнтаційних заходів, тобто того, якою мірою вдалося реалізувати поставлені цілі й завдання профорієнтаційної допомоги.

У цьому зв'язку закономірно виникає питання про критерії - конкретних показників, що дозволяють виносити обґрунтовані й досить однозначні оцінні судження про якість профорієнтаційної діяльності. Однак вибір таких показників у кожному конкретному випадку виявляється непростим завданням.

У багатьох наукових працях представлені різноманіття й неоднозначність підходів до операціоналізації ефективності профорієнтаційної діяльності. Це обумовлюється цілим рядом причин, у числі яких:

- реальна складність і багатоаспектність професійної орієнтації як соціокультурного, макро- і мікроекономічного й т.п. феномена, що уможливорює проєкцію на профорієнтацію всіляких теоретико-методологічних і практико-технологічних парадигм;

- спрямованість процесу профорієнтації до різних суб'єктів профорієнтаційної діяльності (так, представників вищестоящих

адміністративних структур цікавить у першу чергу кількість оптантів, що зв'язали свій подальший трудовий шлях з рекомендованою сферою професійної діяльності, викладачів спеціальних дисциплін - якість придбаних учнями професійних знань, умінь і навичок, фахівців з організаційно-виховної роботи - кількість профорієнтаційних заходів й охоплення різних адресатів профорієнтаційної допомоги й т.п.).

Не менше значення має й висока варіативність форм діяльності, реалізованих різними профорієнтаційними центрами й самостійно практикуючими профконсультантами. У цьому випадку змістовно-значеннєві акценти в профорієнтаційній роботі, генеруючи обумовлені образом бажаного майбутнього конкретні очікування, досить жорстко визначають і критерії її ефективності.

Особливу актуальність (і одночасно складність) здобуває моніторинг ефективності відносно варіантів профорієнтаційної роботи, що носять комплексний характер і припускають багатовекторність допомоги оптантам у їх професійному й життєвому самовизначенні.

В основу діяльності закладене прагнення з'єднати навчальний процес, побудований на гуманістичному підході до особистості школяра, з технологією адаптації підлітка до сучасних соціально-економічних умов. Своєрідним втіленням стала освітня програма училища, розроблена й впроваджувана педагогічним колективом КПТМЛ сьогодні в ліцеї проходять професійну підготовку щорічно більше 300 школярів здобуваючи професійні навички.

Системообразуючим фактором вищезгаданої діяльності виступає комплекс досить непростих завдань: знайомство учнів з миром професій і вимогами сучасного ринку праці, надання школярам можливості придбання базових професійних умінь і навичок по широкому спектрі конкурентоздатних спеціальностей, формування психологічної готовності до професійного й життєвого самовизначення й ін.

Механізмом реалізації цього цільового комплексу є цілісна система різнопланових заходів: організація допрофесійної й початкової професійної підготовки старшокласників; надання можливості здійснити професійні проби, одержати кваліфіковану профорієнтаційну допомогу, психологічну підтримку, опанувати навичками ефективного поведження на ринку праці, комп'ютерною грамотністю й т.д.

Як інтегральний результат педагогічної діяльності комбінату виступає успішна соціально-психологічна й трудова адаптація випускників на основі здійснення ними самостійного обґрунтованого й відповідального професійного вибору.

При цьому освоєння старшокласниками основ конкретної професії не висувається як самодостатня мета, незважаючи на прагматичну необхідність можливо більше раннього придбання базових професійних навичок в умовах хронічної соціальної кризи й досить високу конкурентноздатність пропонованих школярам спеціальностей на ринку праці. Більше істотним є акцент на модельному характері освоєваних професій, які розглядаються як своєрідні змістовно-семантичні голограми, що несуть у собі відображення ситуацій і проблем, типових для будь-якої професійної діяльності (свідоме передбачення соціально значимої мети діяльності, розуміння обов'язковості досягнення певного соціально значимого результату власної предметної й (або) комунікативної активності, відповідальність за прямі й непрямі наслідки своїх трудових дій і т.п.). У цьому випадку процес освоєння конкретної професії здобуває значення не просто засвоєння вузькоспеціальних знань, умінь і навичок, а просунутої (пролонгованої) професійної проби, у ході якої створюються умови для розвитку насамперед метауровневих регуляторів трудового поведження оптантів (здатність ефективного орієнтування у світі професій і ситуації на ринку праці, співвіднесення змісту професійної діяльності із власними індивідуальними характеристиками й т.д.).

Істотним моментом є також і розуміння всіх адміністративно-організаційних, економічних, техніко-технологічних й інших профориєнтаційних заходів (зовсім «непсихологічних» на перший погляд) як засобів психологічного керування процесом професійного самовизначення особистості, що розвивається, оскільки всі вищезгадані впливи в остаточному підсумку проектуються на внутрішній мир людини, сприяючи розвитку його суб'єктності, ресурсів і потенціалів.

Таким чином, правомірно очікувати в якості одного з можливих результатів початкової професійної підготовки певної перебудови в системі особистісної регуляції соціального поведіння старшокласників.

При проведенні моніторингового дослідження психологічної ефективності розглянутого варіанта профориєнтаційної роботи ми (робота психолога-профориєнтатора здійснюється в тісному контакті з керівниками профілів) виходили з того, що збагачення й структурування життєвого досвіду старшокласників у результаті початкової професійної підготовки обумовлює:

- підвищення рівня їх соціально-психологічної адаптивності;
- активізацію цінностно-сміслового рівня регуляції поведінки (у тому числі й професійно орієнтованого);
- оптимізацію професійних установок.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙСТРА
В КРИВОРІЗЬКОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ ТРАНСПОРТНО-
МЕТАЛУРГІНОМУ ЛІЦЕЇ

2.1 Дослідження особистісних характеристик допрофесійної підготовки в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї

Зіставлення параметрів особистісної пристосованості учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею і школярів 9-10 класів дозволяє укласти, що перша з названих категорій оптантів істотно більш позитивно сприймає й переживає свою взаємодію із соціумом (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Особистісна пристосованість учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею і школярів 9-10 класів, балів

		a	b	c	d	e	f
Учні 10-11 класів	юнака (10 чол.)	4,8	3,6	4,1	3,4	4,6	4,0
	дівчини (20 чол.)	4,2	3,2	4,0	3,5	4,1	4,9
	у цілому по вибірці (30 чол.)	4,5	3,4	4,0	3,4	4,3	4,5
Школярі 9-10 класів	юнака (10 чол.)	3,8	3,5	3,1	3,7	4,1	3,0
	дівчини (20 чол.)	3,5	3,2	3,0	3,5	4,1	2,9
	у цілому по підбірці (30 чол.)	3,6	3,3	3,0	3,4	4,1	3,0

На відміну від школярів 9-10 класів, учні Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею :

- впевненіше почувають себе в повсякденних соціальних контактах, займаючи у взаємодії з навколишніми самостійну й більше активну позицію;

- позитивно сприймають відносини між собою й іншими членами суспільства.

– змінюється професійне самовизначення, так наприклад якщо школярі найбільше прихильні робочим професіям, те учні Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею бачать себе в професіях з більше високим професійним статусом;

– краще контролюють свої суб'єктивні переживання, мають більше позитивний і стеничній емоційне тло життєдіяльності й поведження (юнака).

Можна припустити, що ранне формування реального професійного «Я», кристалізація рольової структури «Я - суб'єкт професійної діяльності» сприяють розширенню границь самосвідомості особистості, що розвивається, і його адекватному структуруванню, задаючи при цьому й інший - більше адекватний і конструктивний - значеннєвий масштаб сприйняття й оцінки життєвих проблем.

При цьому й учні Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею й школярі 9-10 класів виявляють приблизно однаковий рівень балансу тенденцій ворожості - доброзичливості стосовно інших людей.

Слід зазначити також і подібний характер відносини до існуючим у суспільстві полоролевим стандартам у двох аналізованих підвбірках. Як в учнів, так й у школярів відзначається своєрідна ідентифікаційна інверсія, що виражається в інтересі з боку юнаків до традиційно фемининнім занять і соціальних обов'язків і тропізмі дівчин до маскулиннім зразків соціального поведження, мислення й емоційного реагування. Даний факт, що виявився в розглянутій вибірці, може бути зрозумілий як локальна проекція глобальної тенденції зменшення ступеня поляризації дихотомії «чоловіче - жіноче» (у тому числі й у сфері професійної діяльності). Примітно, що минулу початкову професійну підготовку дівчини більшою мірою, чим їхні перевесниці-школярки орієнтовані на чоловічі види діяльності й соціального поведження, виявляючи, таким чином, більшу незалежність від соціальних стандартів і стереотипів. Це, у свою чергу, істотно розширює поле професійного й життєвого самовизначення.

У термінальних цінностях минулих і не минулу початкову професійну підготовку старшокласників також мають місце деякі розходження.

Зокрема, для учнів КПТМЛ, у порівнянні зі школярами 9-10 класів мають більшу особистісну значимість такі цінності, як високе матеріальне становище (особливо яскраво це проявляється в дівчин), збереження власної індивідуальності, розвиток себе. Однак духовне задоволення цінується учнями (9-10 класів) у меншому ступені.

Немаловажну роль грає й фактор статі.

Так, якщо для навчаються в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї юнаків привабливість престижних цінностей порівняно невисока, то для дівчини ця категорія термінальних цінностей виявляється істотно більше особисто значимої, чим для школярок 9-10 класів. Юнаки-учні в Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї (у порівнянні з юнаками-школярами 9-10 класів) у більшій мері прагнуть до збереження власної індивідуальності, менш орієнтовані на цінності духовного задоволення, досягнень, активних соціальних контактів. Навпроти, дівчини-учні вище цінують власний престиж, сприятливе матеріальне становище, досягнення, можливості саморозвитку й збереження індивідуальності.

Таблиця 2.2

Ціннісні орієнтації учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею й школярів 9-10 класів

Термінальні	Учні ПТУ	Школярі 9-10 класів
-------------	----------	---------------------

цінності	Юнака (10 чіл.)	Дівчини (20 чіл.)	СР. общ. (30 чіл.)	Юнака (10 чіл.)	Дівчини (20 чіл.)	СР. общ. (30 чіл.)
Власний престиж	4,9	3,2	4,0	3,9	3,2	3,5
Високе матеріальне становище	4,5	4,0	4,3	4,0	3,0	3,5
Креативність	3,2	3,5	3,4	4,2	4,5	4,3
Активні соціальні контакти	4,0	4,8	4,5	2,0	2,8	2,5
Розвиток себе	4,0	3,5	3,8	3,0	3,5	3,3
Досягнення	4,4	4,3	4,3	4,0	4,3	4,1
Духовне задоволення	3,5	3,2	3,3	4,5	4,2	4,3
Збереження власної індивідуальності	4,0	4,9	4,5	3,0	3,9	3,5

Неоднакової виявляється для учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею й школярів 9-10 класів і цінностно-сміслово значимість основних життєвих сфер (Табл. 5). При цьому для школярів із всіх життєвих сфер найменшою особистісною значимістю володіє сфера професійної діяльності.

Розходження, що виявилися, у змісті цінностно-сміслового шару самосвідомості старшокласників, що ввійшли в експериментальну вибірку, бідують, на мою думку, у більше глибокому осмисленні з урахуванням регулюючого впливу найрізноманітніших факторів (мікросоціальні, гендерні й т.п. змінні). Значення початкової професійної підготовки як компонента життєвого досвіду особистості, що розвивається, інтерпретується на розглянутих рівнях аналізу досить неоднозначно.

Більше точну інформацію про специфіку особистісного відношення до майбутньої трудової діяльності учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею й школярів 9-10 класів дає аналіз ціннісної насиченості сфери професійного життя. Його результати

дозволяють говорити про кардинальні розходження цінностно-сміслових проєкцій на область професійної діяльності у двох зіставляють групах, що, старшокласників.

Для минулу початкову професійну підготовку учнів характерно значеннєве зв'язування із професійною діяльністю всіх без винятку розглянутих мною просоціальних термінальних цінностей. При цьому лідируючі позиції займають духовне задоволення, збереження власної індивідуальності, розвиток себе й власний престиж.

Таблиця 2.3

Цінностно-сміслова значимість основних життєвих сфер для учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею й школярів 9-10 класів, балів

Життєві сфери	Учні ПТУ			Школярі 9-10 класів		
	Юнака (10 чіл.)	дівчини (20 чіл.)	СР. общ. (30 чіл.)	Юнака (10 чіл.)	дівчини (20 чіл.)	СР. общ. (30 чіл.)
Сфера професійного життя	4,9	3,9	4,0	3,9	2,9	3,0
Сфера навчання й утворення	4,5	4,7	4,6	4,0	4,5	4,3
Сфера сімейного життя	4,0	4,7	4,5	3,0	3,7	3,5
Сфера громадського життя	4,5	4,8	4,6	4,1	3,8	4,0
Сфера захоплень	3,0	3,9	3,5	4,9	3,9	4,0

Ступінь актуалізації цінностей регулюючих професійно орієнтоване соціальне поведження школярів варіюється в набагато більше широким межах, а як значеннєві домінанти виступають високе матеріальне становище й досягнення. Таким чином, відношення до сфери професійної діяльності з боку учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею

відрізняється істотно більше високим рівнем ціннісного синергизма, а також більше актуалізаційним типом ідентифікації з обраною професією, відношенням до трудової діяльності як до природної сфери реалізації власного «Я», прагненням до особистісно-опосередкованих форм трудового поведіння.

Сприйняття професійного життя випускниками школи носить досить чітко виражений прагматичний (до меркантилізму) і деперсоналізованій характер, що, у свою чергу, помітно послабляє їхню особистісну здатність здійснення продуктивних професійних виборів в умовах постійно мінливої соціальної ситуації.

У порівнянні з розглянутими вище характеристиками суб'єктивної соціально-психологічної адаптованості й ціннісних орієнтацій зміст професійних установок двох аналізованих категорій опитаних розрізняється в набагато меншому ступені.

Рівня статистичної вірогідності досягають лише показники рішучості - нерішучості в професійному виборі. Більше виражену схильність до рішучих дій у питаннях професійного самовизначення, а також кращу інформованість про світ професій виявляють учні Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею. Всі інші розходження носять лише тенденціальний характер, однак сама їхня спрямованість виявляється досить показовою.

Таблиця 2.3

Професійні установки учнів Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею й школярів 9-10 класів

		F1	F2	F3	F4	F5
Учні ПТУ	юнака (10 чіл.)	4,8	3,6	4,1	3,4	4,6
	дівчини (20 чіл.)	4,2	3,2	4,0	3,5	4,1

	у цілому по вибірці (30 чіл.)	4,5	3,4	4,0	3,4	4,3
Школярі 9-10 класів	юнака (10 чіл.)	3,8	3,5	3,1	3,7	4,1
	дівчини (20 чіл.)	3,5	3,2	3,0	3,5	4,1
	у цілому по вибірці (30 чіл.)	3,6	3,3	3,0	3,4	4,1

Минулу допрофесійну підготовку старшокласники:

- тяжіють до раціональності й обґрунтованості професійного вибору (на противагу імпульсивності й необґрунтованості);
- оптимістично сприймають своє професійне майбутнє;
- вище оцінюють свої сили й здатності, а також завзятість і готовність до подолання труднощів;
- орієнтуються при виборі сфери майбутньої діяльності на широке коло референтних джерел.

Результати проведеної оцінки психологічної ефективності початкової професійної підготовки дозволяють констатувати наявність індивідуально-розвиваючого ефекту аналізованої форми комплексної профориєнтаційної роботи. Основна гіпотеза емпіричного дослідження знайшла переконливе підтвердження. При цьому найбільше сензитивними до оптимізуючому опосередкованого впливу початкової професійної підготовки виявилися інтраперсональні кореляти соціально-психологічної адаптованості особистості, що розвивається, і її цінностно-сміслові проєкції на сферу актуальної й перспективної професійної діяльності. Позитивні трансформації професійних установок оптантів виявилися менш вираженими, що свідчить про необхідність цілеспрямованої й фокусованої роботи з даною категорією психологічних регуляторів трудового поведіння старшокласників.

2.2 Тренінги професійного самовизначення

У Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцеї, крім анкетування активно проводяться тренінги покликані забезпечити самореалізацію учнів у виборі професії. У даному розділі кваліфікаційної роботи мною буде запропонована програма «Тренінги професійного визначення».

Вибір професії найбільш важливе рішення, яких необхідно прийняти в підлітковому віці. На жаль, багато підлітків недостатньо знають про конкретні особливості кожного виду діяльності й не завжди враховують свої професійні інтереси й схильності, вибираючи професію.

Дана програма дозволить підліткам у доброзичливій і невимушеній обстановці розглянути проблеми професійного самовизначення.

Під час тренінгу учні зможуть:

- вивчити свої особистісні особливості, інтереси й схильності;
- одержати докладну інформацію про навчальні заклади й різні професії;
- одержати інформацію про правила вибору професії;
- визначитися у виборі майбутньої професійної діяльності.

Мети й завдання програми. Формування відповідального відношення до вибору професійного шляху через розширення границь самопізнання й одержання інформації про світ професій.

Структура тренінгу. Програма розрахована на учнів 9-11-х класів. Складається з 13 занять, які можуть проводитися 2-4 рази в тиждень. Заняття містять у собі профорієнтаційні ігри й вправи, теоретичні блоки, сюжетно-рольові ігри, бесіди, діагностичні методики.

Тривалість занять. Приблизно 30-40 хвилин залежно від складності пропонуванних вправ й інших конкретних обставин роботи.

Умови проведення. Оптимальна кількість дітей у групі - 30-40 чоловік. Рекомендується проводити тренінг, розсаджуючи учасників у коло.

Необхідним елементом кожного заняття є одержання від учасників «зворотного зв'язку».

ЗАНЯТТЯ 1

1. Вставна бесіда

Ведучий розповідає учасникам про цілях і завданнях тренінгу. Приймаються правила роботи в групі.

2. Знайомство

Учасникам по колу пропонується представитися й розповісти небагато про себе.

3. Гра «Сама-сама»

Учасники діляться на 3 команди. Кожній команді дається наступна інструкція:

Зараз вам будуть запропоновані деякі незвичайні характеристики професій, а ви повинні назвати ті професії, які, по-вашому, найбільшою мірою відповідають даній характеристиці. Наприклад, характеристика - сама грошова професія. Які професії є самими-самими грошовими?

Учасникам пропонуються наступні характеристики:

- сама зелена професія;
- сама солодка професія;
- сама грошова професія;
- сама волосата професія;
- сама дитяча професія;
- сама непристойна професія;
- сама смішна професія;
- сама товариська професія;
- сама серйозна професія.

Кожна команда дає свої варіанти відповідей.

4. Гра «Професія на букву» Командам пропонуються букви. Завдання учасників - написати якнайбільше професій, що починаються на ці букви. Бажано не пропонувати більше 3 букв, інакше гра перестане здаватися захоплюючою.

5. Зворотний зв'язок

Учасники діляться враженнями про заняття.

ЗАНЯТТЯ 2

1. Анкета

Учасники заповнюють наступну анкету.

Що б ви хотіли одержати від тренінгу:

- перевірити свої здатності;
- одержати докладну інформацію про навчальні заклади;
- визначити свої схильності до певного виду діяльності;
- докладніше довідатися про світ професій;
- одержати інформацію про те, як правильно вибрати професію;
- інше.

2. Гра «Мої особисті й професійні плани»

Кожен учасник одержує аркуш паперу, на якому записує анонімно свої особисті плани на майбутнє. Потім ведучий збирає аркуші й перемішує їх, після цього роздає у випадковому порядку. На іншій стороні аркуша учасники пишуть про свої професійні плани. Після чого отримані результати зачитуються вголос.

3. Опросник «Як поживаєш?» Використається з метою розглянути в жартівливій формі пріоритети для кожного підлітка різних життєвих цінностей.

Учасники одержують бланк до даного опроснику (див. прил. 1).

Учасникам пропонуються дві пари цінностей з переліку, які є в бланку. Їм треба визначити, яка цінність для них більше важлива, а яка - менш. Надалі всі цінності будуть або збільшувати свої бали, або зменшувати, здобуваючи іноді навіть негативне значення. Це й стане показником того, що для учасників важливо в житті.

Ведучий зараховує по кожній цінності норми. Учасники співвідносять норми зі своїми показниками.

4. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 3

1. Гра «Як здороваються представники різних професій»

Учасники діляться на пари. Кожній парі зачитується наступна інструкція:

Вам треба зобразити за допомогою жестів і міміки, як здороваються представники різних професій. Іншим учасникам має бути вгадати, що за професію ви зобразили.

Для виконання даної вправи учасникам роздають картки з назвами професій.

2. Анкета

Всім учасникам тренінгу пропонується заповнити анкету (див. прил. 2).

3. Гра «Ціннісні орієнтації» Ведучий. На минулому занятті ми заповнювали опросник «Як поживаєш?», сьогодні вам у командах потрібно визначити ціннісні орієнтації різних людей, що представляють собою ті або інші соціальні стереотипи.

Перелік стереотипів і ціннісних орієнтації див. у прил. 3.

4. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 4

1. Бесіда про самооцінку й рівень домагань

2. Діагностика рівня домагань

Методика «Моторна проба» Шварцландера.

3. Діагностика самооцінки. Методика «Моя самооцінка».

4. Обробка й обговорення результатів діагностики самооцінки й рівня домагань

5. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 5

1. Бесіда «Інтереси й схильності у виборі професії»

2. Методика «Карта інтересів»

3. Обробка й обговорення результатів

4. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 6

1. Бесіда

Що ми знаємо про світ професій? Класифікація професій по Климову.

2. Гра «Класифікуйте професії по типах» (див. прил. 4)

Учасники діляться на 3 команди. Кожній команді лунають картки з назвами типів професій. Завдання учасників - класифікувати професії по типах.

3. Методика «Диференціальний діагностичний опросник» Климова

4. Обробка й обговорення результатів

5. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 7

1. Теоретичний блок

Концепція індивідуальності Голланда.

2. Тест Голланда по визначенню типу особистості

3. Обробка результатів

4. Гра «Співвіднесення професії зі шкільними предметами»

Учасники діляться на 3 групи. Командам треба перелічити й описати професії, подібні по змісту із предметами навчального курсу, пропонованими ведучим. Необхідно визначити подібності й розходження між змістом навчальних предметів і професій.

5. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 8

1. Теоретичний блок

Правила вибору професії

– Необхідно вивчити якнайбільше професій, визначити, які професії й фахівці необхідні в регіоні, де ви проживаєте.

– Важливо вивчити самого себе (інтереси, схильності, здатності, темперамент, риси характеру, особливості пізнавальних процесів, здоров'я, самооцінку, рівень домагань й ін.).

– Варто вибрати найбільш привабливу, підходящу професію.

– Докладно вивчити обрану професію: ознайомитися із професіограмою, визначити формулу професії, уточнити зміст, умови праці й вимоги, пропоновані професією до людини. Вивчити можливості її придбання й перспективи професійного росту.

– Спробувати свої сили в обраній професії.

– Зрівняти отримані знання про професії зі своїми можливостями, порадитися з родителями, учителями, лікарями, психологом, одержати кваліфіковану профконсультацію.

– При визначенні відповідності своїх професійних можливостей вимогам обраної професії одержати в школі або УПК первісну професійну підготовку, реалізовувати самоконтроль готовності до професійного самовизначення.

– При відсутності зазначеної відповідності знайти запасний варіант професійного вибору.

– Вибравши для себе майбутню професію, необхідно проявляти наполегливість у реалізації наміру й оволодінні професією в досконалості.

2. Вправа «Професія - навчальний заклад»

Учасники діляться на 3 команди. Ведучий називає професії, а учасники повинні сказати, де її можна придбати - у яких навчальних закладах, на яких курсах і т.д.

3. Вправа «Фактори, що впливають на вибір професії».

Учасники методом «Мозкового штурму» знаходять фактори, що впливають на вибір професії. Після обговорення ведучий може додати фактори, які не були зазначені.

4. Вправа «Професія - медичні протипоказання»

Ведучий називає професії, а команди - медичні протипоказання для даної професії.

5. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 9

1. Теоретичний блок

Помилки й утруднення при виборі професії

- Відношення до вибору професії як до вибору довічного пристановища, орієнтація відразу на професію високої кваліфікації.
- Існуючі забобони, коли деякі важливі для суспільства професії й заняття вважаються невартими, непристойними.
- Вибір професії «за компанію», щоб не відстати від друзів.
- Перенос відносини до представника якої-небудь професії на саму професію.
- Захоплення тільки зовнішньою або якою-небудь приватною стороною професії.
- Ототожнення шкільного навчального предмета з відповідною професією.
- Застарілі подання про характер праці в деяких сферах виробництва.
- Невміння розбиратися у своїх особистих якостях, схильностях, здатностях, підготовленості.
- Незнання або недооцінка своїх фізичних особливостей, недоліків, істотних при виборі професії.

2. Вправа «Угадай професію» Ведучий просить одного з учасників вийти. У цей час всі інші загадують професію. Людина, що виходив, повинен за допомогою навідних запитань угадати професію, загадану в колі. Дана вправа можна повторювати кілька разів.

3. Вправа «Професія-необхідна якість»

Ведучий називає професію, учасникам пропонується назвати необхідні якості, який повинен володіти представник даної професії.

4. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 10

1. Знайомство зі схемою

Учасники знайомлять зі схемою аналізу професій, розробленої Н.С. Пряжниковім.

2. Вправа «Закодуї професію»

Учасники діляться на команди. Кожна команда повинна закодувати яку-небудь професію за схемою. Після цього командам треба відгадати, яку професію закодували їхні суперники.

3. Теоретичний блок

При виборі професії варто враховувати:

- Бажання, інтереси й схильності особистості, тобто те, що можна позначити словом хочу.
- Можливості особистості - знання, здатності, психологічні особливості, стан здоров'я - можу.
- Запити ринку праці, потреба в кадрах - треба.

4. Аналіз за схемою

Учасникам пропонуються 3-4 професії, які необхідно проаналізувати в колі за вищеописаною схемою (хочу - можу - треба).

5. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 11

1. Теоретичний блок

Що таке професіограма? Це опис професії, що включає в себе основні вимоги, пропоновані професією до особистісних якостей людини.

Всі професіограми побудовані приблизно за такою схемою:

- назва професії;
- вид праці (ручний, механізований, автоматизований, інтелектуальний);
- предмет і продукт праці;
- знання й уміння, необхідні для виконання роботи;
- умови роботи;
- медичні протипоказання;
- вимоги до людини;
- шляхи одержання професії.

2. Вправа

Кожному учасникові пропонується вибрати найбільш привабливу для себе професію й скласти для неї профессфограму.

3. Гра в професії

Один учасник називає професію, що впливає по колу повинен назвати професію на останню букву попереднього слова.

4. Зворотний зв'язок

ЗАНЯТТЯ 12

Це заняття проходить у формі семінару. Тема: «Навчальні заклади».

Бажано розглянути особливості навчання в ПТУ, технікумі, вузі й інших навчальних закладах. На семінарі можна торкнутися наступних питань: денне, вечірнє, заочне навчання; державні й комерційні установи; перспективи кар'єрного росту після одержання утворення й т.д.

ЗАНЯТТЯ 13

1. Теоретичний блок

«Влаштуємося на роботу за правилами».

Ведучий. Уявіть собі, що ви вже визначилися у виборі професії й

Одержали утворення. Зараз я розповім вам про деякі правила які можна використати при працевлаштуванні на роботу. Як відомо, перше враження багато в чому визначає хід подальших взаємин. Це особливо важливо, коли ми влаштуємося на роботу. Роботодавець насамперед звертає увагу на анкету й автобіографію потенційного співробітника. Якої ж особливості цього процесу необхідно враховувати?

– Одержуючи анкету для заповнення, запитаєте 2 екземпляри. Одна знадобиться вам для чернетки; остаточний варіант анкети повинен бути заповнений бездоганно, без помилок і помилок.

– Не залишайте незаповненої ні одну графу. Якщо відповіді не мають до вас відносини, пишіть «ні», «не є», «не був» і т.д. Це дасть зрозуміти, що ви не пропустили жодного питання.

– Якщо деякі питання стосуються інформації, що вам не хотілося б розголошувати (наприклад, про наявність судимостей), рекомендується все-

таки писати правду. Подібні дані легко перевірити, і їхнє приховання буде розцінено не у вашу користь.

- Постарайтеся зафіксувати в анкеті кошовну інформацію, що стосується вашої кваліфікації, причому не тільки про спеціальності, але й в інших областях (уміння користуватися комп'ютером, факсом).

- Якщо організація, що наймає вас, вивчивши анкету, виявить до вас інтерес, піде запрошення на співбесіду. Готуючись до нього, необхідно обрати стратегію поведження. У центрі ваших питань і відповідей на співбесіді на першому місці повинна бути фірма або організація, у яку ви страиваетесь, а не зарплата.

Під час співбесіди:

- Постарайтеся зробити сприятливе перше враження.
- Зберігайте витримку, тримаєтесь невимушено.
- Говорите чітко і ясно. Не стискуйте руки, не смикаєте прикраси, волосся.
- Відповідайте на питання, не ухиляючись. Уникайте односкладових відповідей, але не будьте занадто багатослівні.

2. Складання резюме Учасники становлять резюме за наступною схемою:

- Ф.И.О.
- Вік
- Утворення
- Бажана вакансія
- Досвід роботи
- Ваші навички й уміння
- Ваші сильні й слабкі сторони

3. Сюжетно-рольова гра «Влаштуємося на роботу»

Із групи вибираються 2 добровольця. Один буде влаштовуватися на роботу, іншої - проводити співбесіда.

4. Зворотний зв'язок

2.3 Методики й емпірична база дослідження

З метою реалізації програми дослідження пропоную використання наступних інструментаріїв.

- дані медичних карт - протипоказання;
- М.1-1 «Тип професій»;
- М.1-2 «Карта інтересів»;
- М.1-3 «Самооцінка»;
- М.1-4 «Спрямованість особистості»;
- М.1-5 «Темперамент»;
- М.1-6 «Вольові якості»;
- М.1-7 «Орієнтовна анкета»;
- шляхи одержання професії після 9 класу.

для 10-11 класів:

- дані медичних карт - протипоказання;
- М.2-1 «Тип професій»;
- М.2-2 «Карта інтересів»;
- особистісний опросник Г. Айзенка;
- тест ЕРІ «У якій професії доможетеся успіху»;
- виявлення лідерських якостей;
- що у Вас перешкоджає лідерству?;
- організаторські здатності;
- самооцінка;
- мети студентства;
- шляхи одержання професії після 11 класу.

Самооцінка (а). Оцінювання цієї складової особистісної пристосованості дозволяє визначити ступінь упевненості в собі, див. п.1, М.1-3 «Самооцінка», п. 2 «Самооцінка», таблиці 1.1.

Протипоказання (b). Високі бали свідчать про проблеми зі здоров'ям, які є наслідком перенесених травм, частих захворювань, п.1 (для 9-10 класів), п.2 (для 10-11 класів), таблиці 1.1.

Спрямованість особистості (с). Особи з високими балами мають схильність бути залежними й пасивними в соціальних контактах; особи з низькими балами, навпаки, упевнені в собі й своїх силах. п.1 М.1-4 «Спрямованість особистості», п.2 Тест ЕРІ «У якій професії доможетеся успіху», , таблиці 2.5.

Темперамент (d). Високі бали вказують на емоційну нестабільність, нездатність керувати своїми почуттями. Низькі бали свідчать про емоційну стабільність, упевненість, здатності контролювати свої суб'єктивні переживання, п.1 М.1-5 «Темперамент», п.2 Особистісний опросник Г. Айзенка, таблиці 2.5.

Критичність (е). Високі бали свідчать про схильності проявляти критичність у соціальних контактах, про недовіру стосовно навколишнім. Особи з низькими балами привітні й повні розуміння стосовно іншим, п.1 М.1-7 «Орієнтовна анкета», п.2 Тест ЕРІ «У якій професії доможетеся успіху», , таблиці 2.5.

Тип професій (f). Високий бал відбиває перевага чоловічої діяльності (технічних інтересів), низький бал - перевага жіночих інтересів й обов'язків (гуманітарні) п.1 М.1-1 «Тип професій», п.1 М.1-2 «Карта інтересів», п.2 М.2-1 «Тип професій», п.2 М.2-2 «Карта інтересів», таблиці 2.5.

Для наступного етапу аналізу застосовується схема особистої професійної перспективи (ЛПП).

Розглянемо схему побудови особистої професійної перспективи (ЛПП) як варіант змістовно-процесуальної моделі професійного самовизначення (див. табл.. 2.5).

За основу взята схема, запропонована Е.А. Климовим, що істотно доповнена ціннісно-смісловими компонентами. У лівій частині таблиці - компонента схеми побудови ЛПП, а в правій - питання для роботи з учнями.

Тому що робота проводиться із класом, те кожний викидає звичайний зошитовий листочок, підписує його, проставляє номер питання й виписує відповідь (звичайно на весь опросник затрачається близько 20-30 хв). Після цього результати обробляються.

Якщо це індивідуальна профконсультація, то психолог-консультант може вставляти питання безпосередньо в бесіду зі школярем. При цьому краще орієнтуватися на компоненти. По-перше, вони повніше по своєму змісті, а по-друге, більшою мірою враховують позитивні характеристики ситуації даного що вчиться (наприклад, пункт 1, праворуч запитується про недоліки, а ліворуч - акцент робиться на можливостях і достоїнствах оптанта).

Природно, і в опроснику для роботи із класом, і в індивідуальній бесіде-профконсультації формулювання питань може видозмінюватися при збереженні головного їхнього змісту.

Якщо уважно подивитися на дану схему ЛПП, то в ній так чи інакше представлена майже вся психологія. Це означає, що теперішня профорієнтація - це дуже складна й розгорнута за часом робота. Якщо профорієнтаційна допомога виявляється протягом 30-40 хвилин, то звичайно таку «допомогу» називають профанацією.

Таблиця 2.4

Схема особистої професійної перспективи (ЛПП)

Компоненти ЛПП	Опросник по схема побудови ЛПП (відповіді пишуться на листочках: проставляються номери питань і відразу дається відповідь)
1. Усвідомлення цінності чесної праці	1. Чи коштує в наш час чесно трудитися? Чому?

2. Усвідомлення необхідності професійного утворення після школи	2. Чи варто вчитися після школи, адже можна й так добре влаштуватися?
3. Загальне орієнтування в соціально-економічній ситуації в країні й прогнозування її зміни	3. Коли в Україні жити стане краще?
4. Знання миру професійної праці (макроінформаційна основа самовизначення)	4. У вигляді завдання: три букви (м, н, с) — за три хвилини написати професії, що починаються із цих букв. Якщо буде зазначено більше 10 професій, то це вже непогано.
5. Виділення далекої професійної мети (мрії) і її узгодження з іншими важливими життєвими цілями	5. Ким би Ви хотіли стати (за професією) через 10—20 років?
6. Виділення найближчих і ближніх професійних цілей (як етапів і шляхів до далекої мети)	6. Виділіть основні 3-5 етапів на шляху до своєї мрії.
7. Знання конкретних обраних цілей: професій, навчальних закладів, місць роботи... (мікроінформаційна основа вибору)	7. У вигляді завдання: виписати три самих неприємних моменти, пов'язаних з роботою по обраній професії, і три — пов'язаних з навчанням у вузі або в коледжі.
8. Подання про свої можливості й недоліки, що можуть вплинути на досягнення поставлених цілей	8. Що у Вас самих може перешкодити Вам на шляху до цілям? (ПРО «лінь» писати не можна - треба поконкретнее).
9. Подання про шляхи подолання своїх недоліків (і про шляхи оптимального використання своїх можливостей)	9. Як Ви збираєтеся працювати над своїми недоліками й готуватися до професії (до надходження)?
10. Подання про зовнішні перешкоди на шляху до цілям	10. Хто й що може перешкодити Вам у досягненні цілей?
11. Знання про шляхи подолання зовнішніх перешкод	11. Як Ви збираєтеся переборювати ці перешкоди?
12. Наявність системи резервних варіантів вибору (на випадок невдачі по основному варіанті)	12. Є чи у Вас резервні варіанти вибору?
13. Подання про зміст своєї майбутньої професійної праці	13. У чому Ви взагалі бачите сенс свого професійного життя (заради чого Ви хочете здобувати професію й працювати)?
14. Початок практичної реалізації ЛПП	14. Що Ви вже зараз робите для реалізації своїх планів (писати про те, що Ви добре вчитеся, не можна; що Ви робите понад гарне навчання)?

Можливі різні варіанти обробки результатів (по опроснику ЛПП):

1) Перший варіант. Листочки збираються, і психолог сам оцінює якість відповідей. Нижче представлені орієнтовні критерії оцінок (по кожному питанню):

1 бал — відмова відповідати на дане запитання;

2 бали — явно помилкова відповідь або чесне визнання у відсутності відповіді;

3 бали — мінімально конкретизована відповідь (наприклад, збираюся надходити в інститут, але неясно, у який);

4 бали — конкретна відповідь зі спробою обґрунтування;

5 балів — конкретний і добре обґрунтована відповідь, що не суперечить іншим відповідям.

2) Другий варіант. Спочатку вчать самі оцінюють свої відповіді (попередньо спільно розбираються 3-4 анонімні роботи й учні освоюють систему оцінки на чужих прикладах), потім психолог збирає листочки, оцінює їх і порівнює із самооцінками школярів.

При спільному використанні ЛПП і тесту визначення самооцінки виявляється рівень значимості п'яти основних життєвих сфер:

- професійного життя;
- навчання й утворення;
- сімейного життя;
- громадського життя;
- захоплень.

Крім того, за допомогою цієї варіантики можливо проаналізувати структуру «ціннісної насиченості» сфери професійного життя, що дасть можливість побачити, які з термінальних цінностей (і якою мірою) опитувані прагнуть реалізувати у своїй майбутній професійній діяльності, з'ясувати їхню схильність до певного типу ідентифікації із професією.

Методика дозволяє діагностувати п'ять своєрідних типів (факторів) професійних установок:

Нерішучість у професійному виборі (F1). Для оптантів, що набирають меншу кількість балів по даній шкалі, характерними є: почуття нерішучості, непевності, труднощі з початком діяльності, відсутність чітких подань і критеріїв, що стосуються професійного розвитку, погана інформированність про світ професій. Відповідно при високих значеннях можна говорити про рішучість і впевненість професійного вибору.

Раціоналізм професійного вибору (F2). Протилежний полюс цього фактора можна розглядати як показник імпульсивності й необґрунтованості.

Оптимізм відносно професійного майбутнього (F3) пов'язаний з ідеалізацією, юнацьким максималізмом, почуттям вибраності, з відчуттям, що абсолютно всі проблеми можуть бути дозволені. Протилежний полюс - реалізм професійного вибору.

Висока самооцінка (F4). В область високих значень даної шкали попадають оптанти, що характеризуються завищеною самооцінкою, вірою у свої сили й здатності, надмірним довірою своєму суб'єктивному враженню, завзятістю й готовністю до подолання труднощів. Низькі значення цього фактора можуть свідчити про занижену самооцінку й наявність невдалого досвіду рішення життєвих завдань.

Залежність у професійному виборі (F5). На полюсі низьких значень зосереджують індивіди, що виявляють несаможиттєвість, піддатливість і залежність від інших у рішенні питань про своє професійне майбутнє, соціально незрілі. Протилежний полюс цього фактора - незалежність у професійному виборі.

Поряд з вищезгаданими опросниками можливо використати методи спостереження, неструктурованого інтерв'ю й бесіди.

Математико-статистична обробка емпіричної інформації буде здійснюватися за допомогою процедур обчислення середніх значень, середнього квадратичного відхилення, частотного аналізу.

Вибірка старшокласників, для емпіричної бази моніторингу психологічної ефективності професійної орієнтації, повинна бути

структурована відповідно до організаційного принципу проведення дослідження, а саме принципом порівняння особистісних характеристик двох контрольних груп учнів 9-10 і КПТМЛ декількох загальноосвітніх шкіл.

Наведене вище методологічне обґрунтування є психолого-педагогічним забезпеченням процесу первинної професійної діагностики, розробкою діагностичного інструментарію.

Професійна орієнтація школяра є складовою частиною педагогічного процесу й вирішує одну з найважливіших завдань соціалізації особистості - завдання її професійного самовизначення.

Життя показує, що у випадку правильного вибору підлітками професії у виграші не тільки суспільство, що одержало активного цілеспрямованого діяча суспільного виробництва, але й особистість, що одержує широкі можливості для самореалізації. Але цей вибір обумовлений рядом труднощів, які виникають через відсутність у підлітків адекватних подань про те, що таке професійна придатність, як вона формується, через невміння оцінити себе, свої здатності, можливості, співвіднести їх з миром професій. Рішенням цієї проблеми займається фахівець-психолог. Завдання психолога на цей момент коли підлітки приходять у КПТМЛ - це визначення до якого виду діяльності вони найбільш здатні, вироблення рекомендацій із приводу їхнього професійного призначення. Для рішення цього завдання мною використовуються методики психологічної діагностики, які виявляють професійно значимі властивості (здатності, схильності, інтереси, ціннісні орієнтації, індивідуальні типологічні особливості, професійні наміри).

Психолого-педагогічне забезпечення процесу первинної професійної діагностики в КПТМЛ ґрунтується на виявленні особистісних і професійних намірів і професійних планів школярів. Мною застосовуються такі методичні прийоми, як анкети, бесіди, за допомогою яких з'ясовується, чи є в учня професійний вибір, чи продуманий шлях оволодіння їм, чи є резервні варіанти на випадок, якщо не здійснюється основний і т.д. Дана первинна професійна діагностика здійснюється протягом перших декількох місяців при

надходженні учнів КПТМЛ за допомогою застосування бланкових технологій.

Діагностичний матеріал представлений у Дод. 1 проекту. Результатом аналізу є первинна профконсультаційна карта див. Табл. 2. При підборі тестових методик ураховуються вікові особливості. Так, наприклад, школярі 9-10 класів проходять профконсультаційне тестування за базовою методикою, учні КПТМЛ по розширеної, котра враховує проходження ними базової методики в 9-10 класах.

На основі інформації, витягнутої з вивчення професійних намірів учня, будується подальшу, індивідуальна роботу з ним.

Для виявлення професійних намірів школярів важлива й інформація про їхні інтереси й схильності. Тут використовуються спеціальні анкети, опросники, наприклад «Карта інтересів», для різних віків використовуються модифіковані варіанти. При діагностиці інтересів і схильностей більше надійну інформацію можуть дати бесіди з учнями, родителями, педагогами.

Не менш важлива для рішення питання про професійне майбутнє кожного школяра діагностика здатностей - загальних і спеціальних, які залежать і від умов виховання й навчання, і від природних задатків. Зважаючи на те, що здатності перебувають у процесі розвитку, застосовуються різноманітні прийоми для їхнього вивчення: тестування, бесіди, зустрічі з родителями з метою поглибленого вивчення індивідуально-психологічних особливостей школяра, що дозволяє дати більше точні рекомендації з вибору професії. Крім того, психологічні показники особливостей розвитку школярів дозволяють учням наочно уявити собі структуру своїх здатностей, побачити ті пробіли у своєму розвитку, які необхідно перебороти, для того щоб підготувати себе до майбутньої професії.

Після проведеної первинної професійної діагностики учневі рекомендується кращий вид професійної діяльності й профіль навчання в КПТМЛ. Підліткові надають право прислухатися до рекомендацій чи фахівця

ні. У цьому випадку непогодженості розробляються корекційні заходи, організуються повторні діагностичні проби, психотренінги, що дозволяє підліткові побачити прогрес у розвитку деяких якостей, переконатися в доцільності й необхідності спеціальної спрямованої роботи по підготовці до професії.

Багато професій висувають підвищені вимоги до людей, які мають різні індивідуально-психофізіологічні особливості. Тому необхідно проводити консультації з метою одержання інформації про такі особливості, щоб якщо буде потреба внести обмеження в коло професій, що обирають школярем.

У результаті первинної психодіагностичної роботи в одних учнів професійні плани зміцнюються, і далі з ними планується робота по підготовці до професії. Якщо в інших відбувається зміна намірів, то ми повертаємося на попередній етап роботи з ними, аналізується інтереси, схильності, намічаються нові області праці й шляхи ознайомлення з ними.

Таким чином, психологічне обстеження у КПТМЛ передбачає більшу пізнавальну роботу, вивчення себе, те, чого жадає від людини професія. На психолога-профорієнтатора покладає більша відповідальність за підтвердження професійних намірів учнів або їхнє визначення. Підліток у кожному разі при виборі професії самостійно робить перший крок до своєму соціально - професійному самовизначенню.

Усього в дослідженні взяв участь 30 чоловік, з них 10 юнака й 20 дівчини.

ВИСНОВКИ

Тема педагогічного проекту присвячена дослідженню проблематики психологічного профконсультування учнів старших класів освітніх установ.

У ході реалізації проекту автор поставив перед собою ряд завдань:

- аналіз результатів роботи за поточний рік;
- вивчення групи профорієнтаційних тренінгів, адаптація, методика впровадження в практику роботи;
- речення по вдосконаленню методів роботи в області профконсультації старшокласників минаюче навчання на базі Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею.

На підставі запропонованої в главі 1 проекту методики було проведене дослідження в результаті якого можливо зробити наступні висновки.

Минулу допрофесійну підготовку учні Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею на відміну від школярів 9-10 класів:

- тяжіють до раціональності й обґрунтованості професійного вибору (на противагу імпульсивності й необґрунтованості);
- оптимистичнее сприймають своє професійне майбутнє;
- вище оцінюють свої сили й здатності, а також завзятість і готовність до подолання труднощів;
- орієнтуються при виборі сфери майбутньої діяльності на широке коло референтних джерел.

Результати проведеної оцінки психологічної ефективності початкової професійної підготовки дозволяють констатувати наявність індивідуально-розвиваючого ефекту аналізованої форми комплексної профорієнтаційної роботи, проте, позитивні трансформації професійних установок оптантів виявилися менш вираженими, що свідчить про необхідність цілеспрямованої й фокусованої роботи з даною категорією психологічних регуляторів трудового самовизначення старшокласників.

У Криворізькому професійному транспортно-металургійному ліцею крім анкетування активно проводяться тренінги покликані забезпечити самореалізацію учнів у виборі професії. У даній роботі я пропоную впровадити програму «Тренінги професійного визначення».

Дана програма дозволить підліткам у доброзичливій і невимушеній обстановці розглянути проблеми професійного самовизначення.

Під час тренінгу учні зможуть:

- вивчити свої особистісні особливості, інтереси й схильності;
- одержати докладну інформацію про навчальні заклади й різні професії;
- одержати інформацію про правила вибору професії;
- визначитися у виборі майбутньої професійної діяльності.

Серед перспективних видів діяльності по профорієнтації на базі Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею необхідно відзначити процес інтеграції діяльності психолога-профорієнтатора разом з методистом по профорієнтаційній роботі тут мені хотілося б відзначити ряд перспективних напрямків. На жаль, на даний момент не всі вони можуть бути реалізовані у виді недостатньої матеріально - технічної бази, але необхідно прагнути до вишукування можливостей їхньої реалізації.

Основним напрямком я бачу - організацію кабінету профорієнтації Криворізького професійного транспортно-металургійного ліцею є організаційно-методичним, інформаційним і консультаційним центром профорієнтаційної роботи.

Його основними завданнями є професійна освіта учнів, їхніх батьків, формування в професійних інтересів, що вчать, здатностей, мотивів професійного вибору, підготовка до усвідомленого професійного самовизначення з обліком їхніх індивідуальних особливостей потреб району в професійних кадрах.

Кабінет бере участь у координації профорієнтаційної діяльності педагогічних й інших працівників комбінату, наданні їм організаційної й методичної допомоги.

Кабінет використовується для групової й індивідуальної роботи з учнями і їхніми батьками методичної роботи із учителями, проведення занять по профорієнтаційним курсам; «Людина - праця - професія», «Самовизначення» й ін.

До роботи з учнями залучаються класні керівники, учителі, майстри виробничого навчання, батьки учнів, працівники центра зайнятості.

У заключній главі проекту мною пропонується методична розробка - адаптація програмного комплексу «Комплексна технологія тестування, із застосуванням спектральної моделі, інтелекту для потреб профорієнтації підлітків.

Суть адаптації методики зводиться до уніфікації технології й переносу технологічно тривалого за часом операційного циклу - уведення даних і заповнення анкет з електронної форми на паперовий носій. Далі, для забезпечення процесу типирования й профорієнтації дані переносяться в ПО ПК, де обробляються й заносяться в інформаційний банк або роздруковуються для потреб утворення.

Комплексність технології тестування полягає у використанні в процесі випробування декількох варіантів методик з їхньою ефективною взаємодією в процесі формування результату дослідження й видачі рекомендацій. При цьому результатом дослідження є побудова різноманітної типологічної спектральної моделі характерних властивостей інтелекту й темпераменту конкретної особистості. Ця модель поряд з добре відомими базисними типами інтелекту й темпераменту включає типологічний спектральний розподіл кількісних оцінок часткових результуючих показників, що дозволяють співвіднести цю модель зі спеціальною базою даних і знань «Типи інтелекту й темпераменту - професії».

Всі пропоновані в проекті методичні й практичні розробки покликані забезпечити цілеспрямовану й фокусовану роботу з учнями Криворізького професійного транспортно-металургійного училища з метою забезпечення самовизначення й трудової орієнтації особистості.

Завдяки впровадженню практичних розробок, пропонованих у проекті, вибір професії в існуючих умовах стане свідомим і вільним (якщо під волею розуміти усвідомлену необхідність) і допоможе учнем у їхньому самовизначенні, істотно реконструює, раціоналізує традиційно сформовану систему психологічної профконсультації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. Життєві перспективи особистості // Психологія особистості й спосіб життя. М., 2001.
2. Авдєєв В.П., Бурков В.Н., Кисельова Т.В., Фетинина Е.П. Різноманітні активні системи в плані розвитку автоматизації. // Вариантника. Багатоваріантність автоматизації із пріоритетом утворення: информ. збірник 1 / Під ред. В.П. Авдєєва. - Новокузнецьк: Сибгиу, 2003
3. Авдєєв В.П., Кулагин Н.М., Куркулів С.М., Пермькова Е.П. // Изв. вуз. Соционическая типологія. 2005. № 10
4. Авдєєв В.П., Фетинина Е.П. Автоматизована різноманітна технологія адаптації й навчання із гнучкою профорієнтацією. Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Перспективи автоматизації в утворенні, науці й виробництві. - Новокузнецьк: Сибгиу, 2003 р.
5. Авдуевская Е.П., Араканцева Т.А. Проблема юнацького самовизначення в практиці шкільної психологічної служби // Введення в практичну соціальну психологію. М., 2004.
6. Аугустиновичюте А. Коментар до типології Юнга й введення в інформаційний метаболізм. // Смипл, МИС, N 1, 2000р.
7. Батішев С.Я. Професійна педагогіка. Учеб.для пед.спец.вузів. Ріс.Акад.утворення;УГППУ; Під общ.ред.С.Я.Батішева - М.: Професійне утворення, 2001
8. Батішев С.Я. Енциклопедія професійного утворення - Т.1 М - П. В 3-х т.. Під ред. С.Я.Батішева - М.: Російська Академія утворення, 2001
9. Батішев С.Я.Енциклопедія професійного утворення - Т.2 А - Л. В 3-х т.. Під ред. С.Я.Батішева - М.: Російська Академія утворення, 2001
10. Батішева С.Я. Енциклопедія професійного утворення - Т.3 Р-Я. В 3-х т.. Під ред.С.Я.Батішева - М: Професійне утворення, 2001
11. Бернс Р. Розвиток Я-концепції й виховання / Пер. с англ. М., 2000.

12. Ботавина Р.Н. Етика ділових відносин: Учеб. посібник.-М.: Фінанси й статистика, 2000 (I).
13. Вариантника. Інформаційні збірники 1, 2, 3. / Під ред. В.П. Авдєєва. - Новокузнецьк: ГГМА, 2001 - 2002.
14. Вершинин С.И. Як оцінювати ефективність профорієнтації школярів // Школа й виробництво. 2003. № 1.
15. Вишнякова С.М. Професійне утворення. Ключові поняття, терміни, актуальна лексика: Словник. Науч.-метод. центр сред. проф. утворення - М.: Новина, 2005 р.
16. Гуленко В.В., А.В. Молодців. Соціоника для керівника (методичні рекомендації), 1 т. - Київ: Всесоюзний заочний університет керування персоналом, 2005.
17. Еркович С.П. Освітні технології в закордонній соціології - М., 2004
18. Еркович С.П. Еволюційний процес становлення світової системи вищого професійного утворення. Роль вищого професійного утворення в економічному розвитку націй - М., 2003 р.
19. Забродін Ю.М. Нариси теорії психічної регуляції поведження: Основи суб'єктного аналізу. М., 2005.
20. Забродін Ю.М. Розвиток людини в соціальній ситуації, що змінюється (проблеми психологічної теорії й практики) // Психологічні проблеми самореалізації особистості. Краснодар, 2006.
21. Кагерманьян, В.С. Маркова, Н.А., авт. Проектування змісту й технологій розвитку науково-технічної творчості й професійно-творчої підготовки майбутніх інженерів. В.С. Кагерманьян, Н.А. Маркова; НИИВО - М., 2001 р.
22. Кваліфікаційний довідник посад службовців. Комент. до Кзот - М.: ИНФРА-М, 2001.
23. Кинелев В.Г., Кулагин Н.М., Авдєєв В.П., Кисельова Т.В., Фетинина Е.П. Різноманітна профорієнтація й адаптація навчання зі структуванням, що функціонально^забезпечує, діяльності, 2003 р.

24. Климов Е.А. Введення в психологію праці. М., 2003.
25. Климов Е.А. людина, Що Розвивається, у світі професій. Обнинск, 2003.
26. Климов ІВ. Введення в психологію праці. - М.: Культура й спорт, ЮНИТИ, 2005.
27. Койнов Р.С., Львова Е.И. Різноманітна Internet-технологія побудови й застосування спектральної моделі інтелекту. Праці регіональної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Наука й молодь: на рубежі тисячоріч». / Під общ. ред. проф. С.М. Кулакова.- Новокузнецьк: Сибгюу, 2001.
28. Койнов Р.С., Львова Е.И. Особливості реалізації Internet-технології типирования. Праці регіональної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених « Наука й молодь «./ Під общ. ред. проф. С.М. Кулакова.- Новокузнецьк: Сибгюу, 2001 р.
29. Кондаків И.М. Діагностика професійних установок підлітків // Питання психології. 2000. № 2.
30. Крегер О., Тьюсон Дж.М. 11 доріг любові. - М.: Персей, Віче, АСТ, 2000.
31. Крегер О., Тьюсон Дж.М. Типи людей і бізнес. - М.: Персей, Віче, АСТ, 2000.
32. Крегер О., Тьюсон Дж.М. Типи людей. - М.: Персей, Віче, АСТ, 2000.
33. Кротова Н.В. Людський капітал у сфері культури: Підручник. - М.: Фінанси й статистика, 2000 (III).
34. Кулагин Н.М., Куркулів С.М., Авдєєв В.П., Фетинина Е.П. Різноманітне типирование інтелекту із гнучкою професійною орієнтацією. // Изв. вуз. Чорна металургія, 2001, № 12.
35. Куркулів С.М., Львова Е.И., Койнов Р.С. Різноманітна Internet-технологія побудови й застосування спектральної моделі інтелекту // Праці міжнародної наукової конференції “Математичні методи в техніку й технологіях”.- 3^-Петербург: Спбгти, 2004.

36. Лихолетов В. Інваріантні компоненти діяльнісних знань у професійному утворенні // *Alma mater*. - М., 2004. - N 1.